

Kâzım Paşa (Dirik) (1881-1941)

Kazım Dirik 1881 yılında Manastır'da (Bitola) dünyaya geldi. Büyük babası Selanik Çarşı Ağası Kerim Çavuş, babası 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşında çarpışan Plevne müdafilerinden, Lofça kuşatmasını yaran Süvari Bölüğünün Komutanı Yüzbaşı Hasan Tahsin Bey'dir. Aslen Selanikli olan Hasan Tahsin Bey bu kahramanlığından dolayı Plevne Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Annesi ise Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın akrabası olan Hüsniye Hanım'dır.

Çocukluk günleri Manastır'da geçen Kazım Bey'in eğitimi hususunda üzerinde Askeri Rüstiye ve Askeri İdadî'nin müdürü ve tarih öğretmeni olan Bursalı Mehmet Tahir Bey'in büyük etkisi olmuş, ilköğrenimini tamamladıktan sonra Askeri Rüstiye'ye Mehmet Tahir Bey vasıtasıyla kaydolmuştur. Askeri Rüstiye'den sonra Manastır Askeri İdadisi'ni bitiren Kazım Dirik, 14 Mart 1897 de girdiği Harp Okulu'ndan 17 Ocak 1900 de piyade teğmen (1315-P.87) olarak mezun olmuştur.

Kâzım Paşa (Dirik)

Mezuniyetini müteakip ilk olarak Manastır'daki III. Ordu emrine atanan Kazım Dirik, Şubat 1900 de III. Ordu 20. Piyade Alayı 1. Tabur (Biga Taburu) 1. Bölük Takım Komutanı olarak görevlendirildi. 29 Ocak 1902 de üsteğmenliğe terfi ederek 177. Redif Alayı 4. Tabur 1. Priştine Bölüğüne tayin edildi. Daha sonra sırasıyla 21 Eylül 1904 de İşkodra 5. Tümen Kurmay Başkanlığına (Fırka-i Askeriyesi Erkan-ı Harp Mülhakkığı) nakledildi. 4 Haziran 1906'da yüzbaşılığa terfi etti ve İşkodra Vilayetine bağlı Karadağ sınırında yer alan Tuz kazasına kaymakam olarak tayin edildi.

Kazım Bey, İşkodra da bulunduğu sırada İşkodra Kalesi Komutanı Miralay (Albay) Fahri Bey'in kızı Maide Hanım ile 1906 yılında evlenmiş, ilk çocuğu Turan Dirik 4 Ocak 1908 tarihinde İşkodra'da doğmuştur. Diğer çocuklarından kızı Şükran 20 Nisan 1910'da, küçük oğlu Orhan ise 19 Kasım 1913'te dünyaya gelmiştir. En küçük çocukları ise henüz bebekken vefat etmiştir. II.Meşrutiyet'in ilan edildiği dönemde İşkodra'da görev yapan Kazım Dirik'in ittihatçılarla ilişkisi de bu yıllara rastlamaktadır.

26 Nisan 1910 tarihinde 23. Yanya Tümeni 68. Nizamiye Alayı 2. Tabur 3. Bölük Komutanlığına, 16 Kasım 1911 de Kırşehir Redif Taburu 2. Bölük Komutanlığına tayin edilen Kazım Dirik'in bu sırada Harp Akademisi'ne (Erkân-ı Harbiye Mektebi) girdiği, tahsilini tamamladıktan sonra 2 Aralık 1912'de kurmay sınıfına ayrıldığı bilinmektedir.

Balkan Harbi nedeniyle ilan edilen seferberlik ortamında 29 Eylül 1912'de Başkomutanlık Karargâhında (Büyük Karargâh-ı Umumi Erkân-ı Harbiye) görevlendirilen Kazım Dirik, 7 Şubat 1913 te binbaşılığa terfi ederek 3. Kolordu Erkân-ı Harbiye'sinde (Kurmay Başkanlığı) görevlendirildi. 10 Kasım 1913 te 1. Kolordu Erkân-ı Harbiye'sine tayin edildi ve Birinci Dünya Harbi başlayana kadar bu görevde kaldı.

2 Eylül 1914 de Cemal Paşa'nın komutanı olduğu II. Ordu'ya tayin olan Kazım Dirik, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ne girmesiyle birlikte Suriye Valiliği ve IV. Ordu Komutanlığına atanan Cemal Paşa'nın yanında Şam'da IV. Ordu Menzil Müfettişi olarak görevlendirildi. Bu görevindeki başarısı dikkat çekicidir. Nitekim bir süre Cemal Paşa'nın Kurmay Başkanlığını yürütmüş olan Ali Fuad Erden, Kazım Dirik'in menzil teşkilatındaki başarılarından hatıratında söz etmiştir. Kazım Dirik, Milli Mücadele döneminde Batı Ordusu Grubu Menzil Müfettişi olarak aynı şekilde ordunun her türlü ihtiyacının karşılanmasında büyük başarılarla imza atmıştır.

28 Şubat 1915'te yarbay, 14 Aralık 1916 da Albaylığa terfi eden Kazım Bey, 18 Mayıs 1917 de Cebel-i Lübnan'daki 43. Tümen'e, müteakiben 7. Tümen'e komutan olarak tayin edildi. Bu görevi sırasında Suriye-Filistin cephesinde cereyan eden Gazze Muharebelerine katıldı ve yaralandı. Şam'dan İstanbul'a döndükten sonra 2 Şubat 1918 de Bursa'da bulunan 14. Kolordu'ya bağlı 56. Tümen Komutanlığına, 5 Mart 1918'de ise Malkara'daki 1. Kolordu'ya bağlı 49. Tümen Komutanlığına atandı.

8 Haziran 1918 tarihinde tayin edildiği Şark Ordu Grubu Menzil Müfettişliği görevi dolayısıyla Batum'a gitti. Mondros Mütarekesi'nin imzalanması sonucunda Osmanlı ordusunun Kafkasya'yı tahliye etmesiyle birlikte Batum'dan ayrılmış, müteakiben 7 Kasım 1918'de IX. Ordu Menzil Müfettişliğine atanmıştır. Bir süre sonra (24 Aralık 1918) Batum, İngilizler tarafından resmen işgal edilmiş, 7 Temmuz 1920'de İngilizler tarafından Bolşeviklerin etkisindeki Gürcülere devredilmiştir.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Anadolu'da başlayan işgal hareketleri karşısında Milli Mücadele'yi örgütlemek ve vatani savunmak üzere Anadolu'ya geçmenin yollarını arayan Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu Müfettişliğine atanması tarihin önemli bir dönüm noktasıdır. Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmadan önce İstanbul'da müfettişlik karargâhını teşkile çalışırken müfettişliğin Kurmay Başkanlığı için bu sırada İstanbul'da mütareke gereği Çanakkale, Lapseki, Akbaş askeri depolarındaki top, silah ve mühimmatın acil olarak Derince'ye nakli ile görevli Kazım Bey'e teklifte bulundu. Kazım Bey'in bu teklifi kabul etmesi üzerine kendisinin 3 Mayıs 1919'da görevlendirmesi yapıldı.

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Samsun'a çıkan Kurmay Albay Kazım Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi öncesinde 8/9 Temmuz da askerlikten istifa etmesine kadar bu görevde kaldı. Söz konusu istifa sonrasında Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Tabip Binbaşı Refik Saydam, Binbaşı Hüsrev Gerede, Müfettişlik Kalem Amiri Üsteğmen Hayati Bey, yaverler Yüzbaşı Cevat Abbas ve Teğmen Muzaffer Kılıç Beyler de kendiliklerinden ordu ve askerlikle münasebetlerini kesmiş bulunuyorlardı. Yalnız Müfettişlik Kurmay Başkanı Kazım Dirik Bey istifa etmedi, Erzurum Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı Muavinliğine tayin edildi. Dolayısıyla ordu ile bağı devam etmekteydi.

Kazım Dirik Bey'in Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa'nın yanından ayrılmasına ilişkin ahde vefasızlık yönünde yorumlar yapılmış olsa da Milli Mücadelenin ilerleyen safhalarında Kazım Bey, Cumhuriyet'in ve Atatürk devrimlerinin aktif bir şahsiyeti olarak Atatürk'ün yanında yer aldı. 15 Eylül 1919'da Erzurum Müstahkem Mevki Komutan Muavini ve 15. Kolordu Komutan Vekili olarak atanan Kazım Dirik, Ekim 1920'de Ankara Hükümeti tarafından Tiflis Elçiliğine atandı. Gürcistan (Tiflis) temsilcisi olarak Sovyet Hükümeti ile kurulan ilişkilerde diplomatik temsilci görevini yürütmeye başladı. 16 Mart 1921 tarihinde Sovyet Rusya ile imzalanan Moskova Antlaşması ile kısa bir süre önce Türk Ordusu tarafından ele geçirilmiş olan Ahıska, Ahılkelek ve Batum'un Türk ordusu tarafından boşaltılması, müfettişliğin ve idarenin lağvedilmesi sebebiyle Kazım Bey, Batum'dan ayrıldı ve Trabzon'a döndü.

1 Nisan 1921 de Milli Mücadele için görev istemesi üzerine Ankara'ya çağrılan Kazım Bey, Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde, 4 Mayıs 1921'de, Garp Cephesi Komutanlığı emrine verildi. Batı (Garbi) Anadolu Menzil Müfettişliğinde (Konya) görevlendirildikten sonra Albay Kazım Bey'e Milli Müdafaa Vekâleti tarafından Kolordu Komutanı yetkisi verildi. Menzil Müfettişi olarak görev yaptığı bu dönemde gerek Sakarya Meydan Muharebesi ve gerekse Büyük Taarruz sırasında ordunun yiyecek, araç ve teçhizat ihtiyacının karşılanması için büyük gayret gösterdi. Büyük Taarruz sona erdikten sonra Menzil Müfettişliği lağvedildi ve bunun üzerine 27 Kasım 1922'de Milli Müdafaa Vekâleti Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğüne tayin edildi.

Cumhuriyet'in ilanından çok kısa bir süre önce, 1 Eylül 1923 te Mirlivalığa (Tuğgeneral) terfi eden Kazım Dirik, 26 Eylül 1923 te 2. Tümen Komutanı olarak Siirt'e, 2 Ağustos 1924 ten itibaren de Bitlis'e vali vekili olarak görevlendirildi. 20 Eylül 1925 te bu göreve asaleten atanan Kazım Dirik, İzmir Valiliğine tayin edildiği 27 Mart 1926 tarihine kadar Bitlis'te görev yaptı, Bitlis Valiliği sırasında yaşanan en önemli olay Şeyh Sait isyanı oldu.

13 Şubat 1925'te Genç ilinin Ergani ilçesine bağlı Eğil bucağının Piran köyünde başlayan isyanda ilk olarak isyanı bastırma görevi 2. Tümen Komutanı Kazım Bey'e verilmiş idi. Bunun üzerine Mirliva Kazım Paşa emrindeki kuvvetlerle Piran'ı isyancılardan geri aldı. Ancak Bingöl, Genç merkezinin 16 Şubat 1915'te asilerin eline geçmesiyle isyan kısa sürede Doğu Anadolu'da geniş bir alana yayıldı. Yeni kurulan Cumhuriyet'i tehdit eden ve ordu birliklerini üç aya yakın bir süre meşgul eden bu isyan sırasında hükümete olağanüstü yetkiler veren Takrir-i Sükûn Kanunu TBMM tarafından kabul edilerek yürürlüğe girdi. Ayrıca Şark ve Ankara İstiklal Mahkemeleri kuruldu. İsyancıların Diyarbakır'da yapmış oldukları saldırının püskürtülmesi ve ardından 7.Kolordu birliklerince yürütülen takip harekâtı sonunda Şeyh Sait'in 15 Nisan'da yakalanmasıyla her tarafta başsız kalan asiler yer yer teslim oldular ve ayaklanma 31 Mayıs 1925 te tamamen sona erdi. Şeyh Sait isyanı sırasında Muş, Bitlis ve Siirt vilayetlerini kapsayan cepheyi kumanda eden Kazım Dirik, 16 Mart 1926 tarihinde İzmir Valiliğine tayin edildi. 30 Ağustos 1928 tarihinde korgeneralliğe terfi eden Kazım Paşa, İzmir Valiliği görevi (1926-1935) sırasında mülki hizmette kalmayı tercih etti ve 1928 yılında askerlikten emekliye ayrıldı.

Kazım Dirik'in İzmir Valiliğine atandığı sırada İzmir Belediye Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın kayınpederi Uşakizade Muammer Bey'dir. 1935 yılına kadar İzmir Valisi olarak görev yapan Kazım Bey, asil şöhretini bu görevi sırasında kazandı. Eğitim alanında, köy işleri, kooperatifleşme, bayındırlık alanında, bankacılık hizmetleri ve bugünkü İzmir Fuarının temelini atmış olduğu çalışmalarıyla başta Atatürk olmak üzere dönemin başbakanı olan İsmet İnönü, Ekonomi Bakanı Celal Bayar gibi devlet yöneticilerinin takdirlerine mazhar oldu. Vali olarak göreve başladığı sırada İzmir'de 198 ilkokul bulunurken başlattığı ilköğretim seferberliği ile bu sayı Cumhuriyet'in 10. yılında 466 ya ulaştı. Bu gelişme, Harf İnkılabını benimsetmek ve yaygınlaştırmak konusunda büyük önem taşımaktaydı. Bergama Müzesinin açılması gibi kültürel ve tarihi konulara önem vererek gençliği bu alanlara teşvik etti. Türk İnkılabının toplum nezdinde kabul görmesinde büyük mesai harcayan Kazım Dirik Paşa'nın bizzat yürüttüğü çalışmalarla hızlı bir kalkınma ve modernleşme sürecine giren İzmir kenti, Cumhuriyet'in ilk yıllarında diğer illere örnek teşkil etti.

Kazım Dirik Paşa'nın Mart 1926'da İzmir'deki valilik görevine başlamasından iki ay sonra ortaya çıkan en önemli olay, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı düzenlenen İzmir Suikastıdır. 7 Mayıs 1926 günü Ankara'dan başlayıp 16 Haziran 1926'da İzmir'de sona eren yurt gezisi sırasında Mustafa Kemal'in İzmir'e geliş tarihini son anda bir gün geciktirmesi bu suikastın gerçekleşmesini akamete uğrattı. Vali Kazım Dirik Paşa, düzenlenen suikast tertibini Polis Müfettişi Mehmet Ali Bey'den öğrenir öğrenmez gönderdiği yıldırım telgraf ile Balıkesir üzerinden İzmir'e doğru hareket etmek üzere olan Mustafa Kemal Paşa'yı bilgilendirdi ve hareketinin geciktirilmesini istedi, diğer taraftan suikastçılar gizlilik içinde takip edilerek yakalanıp tutuklandılar. Müteakiben suikastı düzenleyenler ve ilgisi bulunanlar İstiklal Mahkemesinde yargılandılar ve idam dahil çeşitli cezalara çarptırıldılar. Olay ile ilgili olarak Gazi Mustafa Kemal Paşa 18 Haziran 1926'da İzmir'den millete yayınladığı beyannamesinde, bu suikastın kendi şahsından ziyade Cumhuriyet'e ve onun dayandığı temel ilkelere karşı bir hareket olduğunu belirtti. Kazım Dirik, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı girişilen bu suikast olayına karışanları yakalaması ve gereğini yapması hususundaki gayretlerinden dolayı İçişleri Bakanı'nın gönderdiği bir takdirname ile onurlandırıldı.

1934 yılında birinci sınıf valiliğe terfi ettirilen Kazım Dirik, 9 Ağustos 1935 tarihinden vefatına kadar olan sürede Trakya Umum Müfettişi olarak hizmette bulundu. Merkezi Edirne olan müfettişliğin sorumluluk sahası Edirne dışında Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Balıkesir illerini kapsamaktaydı. Bu görev yıllarında yerine getirdiği hizmetlerle büyük başarı sağlayan Kazım Dirik, halk eğitimi ve toplum kalkınması konularına büyük önem verdi, 1932 yılında Türk Ocakları yerine yapılandırılan Halkevlerinin yaygınlaştırılması için büyük çaba harcadı. Trakya'nın ağaçlandırılması, köy kalkınması kapsamında örnek fidanlıkların kurulması, tarım, hayvancılık ve pek çok yetiştiricilik alanında, ayrıca köy yolları ve içme suları, gezici sağlık ekipleri kurma, hastalıklarla mücadele, imar ve bayındırlık, eski eserlerin korunması ve onarımı gibi pek çok konu üzerinde titizlikle çalıştı. "İdeal Cumhuriyet Köyü" projesi, köye ve köylüye verdiği önemi göstermekteydi, ancak Kazım Paşa kalkınmayı sadece ekonomik kalkınma ile sınırlı görmedi, ekonomik gelişim ile birlikte kültürel gelişimi bir arada kırsalda da mümkün kılabilmeyi amaçladı. Bu nedenle okul ve öğretmene büyük sorumluluk yüklemiş ve takipçisi olmuştur.

Atatürk devrimlerine gönülden bağlı birisi olarak bu devrimlerin halka benimsetilmesi konusunda yoğun çaba gösteren, diğer madalyalarının yanı sıra Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası sahibi olan Kazım Dirik 3 Temmuz 1941 de Edirne'de vefat etti, vasiyeti üzerine İzmir Çamdibi Mezarlığına defnedildi. Daha sonra ailesinin onayı alınarak naaşı 3 Ağustos 1988 de Ankara Devlet Mezarlığına nakledilmiştir.

Dirik soyadını almasında 21 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen Soyadı Kanunu'nun kabulünden önce Atatürk ile birlikte İzmir'i ziyaret eden İran Şahı Rıza Pehlevi'nin kendisinde gördüğü canlılık ve faaliyeti takdir ederek bunu Atatürk'e "Sizin Valiniz Dirik Adam" sözleriyle ifade etmesi etkili olmuştur. Dirik kelimesinin Azerbaycan ağzında atak, çalışkan, canlı, heyecanlı anlamına geldiğini İran Şahından öğrenen Atatürk, Soyadı Kanunu'nun ilanından sonra Dirik soyadını Kazım Bey'e vermiştir.

F. Rezzan ÜNALP

KAYNAKÇA

AYBARS, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998.

DİRİK, K. Doğan, **Vali Paşa Kazım Dirik**, Güner Yayınları, İstanbul 2016.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Cilt I, TTK Yayınları, Ankara 2019.

Millî Savunma Bakanlığı Arşivi, Kazım Dirik (315-87) Subay Şahsi ve Emeklilik İşlem Dosyası; Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay ATASE Bşk.lığı Yayınları, Cilt III, Ankara 2009.

ÖZGÜR, Gürsel, **Komutan ve Bürokrat Olarak Kazım Dirik**, İstanbul Üniversitesi AİİT Enstitüsü, Yüksel Lisans Tezi, İstanbul 2006.

03/12/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kazim-pasa-dirik-1881-1941/?pdf=3538> adresinden erişilmiştir